

Múzeumelmélet. A képzeletbeli múzeumtól a hálózati múzeumig, szerk. Palkó Gábor

„Vannak napok, amikor elhalványul bennünk a világhoz tartozás érzése.” Ezzel a mondatral kezdődik a könyv. Lírai, ámbár szikár felütés. Politika és poétika egyben. Épp csak annyira érzelmes, hogy odakapjuk a fejünket és elkezdjük olvasni. Az első mondat alapján még bármi lehet. Mégsem regény, hanem egy múzeumelméleti fordításgyűjtemény. Irodalmi igényességgel megírt első tanulmány magyar fordításával: Peter Sloterdijk német filozófus *A múzeum – a megütközés iskolája* című esszéjével. A szöveg arról a tapasztalatról és élményről (is) szól, ami egy múzeumban érhet minket: amikor műtárgyak között barangolunk, a valóságtól eltérő környezetben, a hétköznapokat kimetsző időben, a saját és az idegen érintkezési pontján, és hat ránk a tér, hat ránk a tudás. Kanyargós szöveg, nyelvileg és gondolatban egyaránt, olyan írás, amit itthon ritkán olvasunk, olyan beszédmód, amit nálunk ritkán választanak a szerzők ahhoz, hogy múzeumról és kiállításról meséljenek olvasóiknak. Nagy kár. Érdeemes volna kísérletezni: szövegszerűbbé és műfajtudatosabbá tenni a múzeumi beszédet és a múzeumtudományt. Hangot adni a látottaknak, megnyerni a látogatókat: olvasóvá tenni őket.

De nézzük a teljes kötetet! Friss portéka, s mint minden ilyen, örömmel kapja kézbe az olvasó és a kritikus. A három fejezetben (*Idegenség, hálózat, virtuális tér; Gyűjteményezés, dokumentáció, kommunikáció; Történelem, kiállítás, irodalom*) összesen 13 idegen nyelvű (német és angol) szöveg fordítása olvasható, az elmúlt 10–12 évből, neves, patinás szerzők, és néhány, talán nálunk kevésbé ismert kutató tollából. A szövegek három tematikus fejezetre tagolódnak, mégis szinte tanulmányról tanulmányra változik az értelmezési keret: az idegenség múzeumi tapasztalata, a hálózati és a virtuális tér, a gyűjteményezés és a dokumentáció történeti és kortárs megközelítései, a kommunikáció helye és szerepe az intézményi struktúrában, a történelem és a múlt, a kiállítás mint vizuális reprezentáció, mint sajátos múzeumi műfaj, végül az irodalom múzeumi státusza, kiállításra fordításának mai lehetőségei – hiszen mégiscsak egy irodalmi múzeum tudományos műhelyéből kikerülő munkával van dolgunk. A skála roppant széles. Ami egyben tartja, szinte csak a múzeum: mint hely, mint szemlélet és mint koncepció. A szerkesztői előszó igyekszik orientálni az olvasókat, és négy területet – tartalmi és módszertani megközelítést – helyez az előtérbe az eltérő horizontok közötti eligazodáshoz: *töredezettség, reflexió, tárgy- és anyagszerűség, végül a bemutatás*. Nem mások ezek, mint a modern múzeumelmélet – és nem ke-

vésbé a múzeumi praxis – megkerülhetetlen sarokkövei, amelyek mára tartalommal töltötték fel a múzeumi diskurzusokat.

Muzeológiai közhely, hogy a *fragmentáltság*, a *töredezettség* olyan kortárs tapasztalat, amelynek a múzeumok egyszerre részesei és elszenvedői. Ez az a jellemző, amely láthatóvá teszi a múzeumi munka konstrukció természetét: hiszen a múzeumi tudás az, ami feltölti a fragmentumok közötti helyet, és láthatóvá/érthetővé teszi azt a módot, ahogy a muzeológia mint tudomány foglalkozik tárgyával. Megmutatja, hogy a jelentések (műtárgyak) és a jelentésteli terek (a kiállítások) nem csupán „vannak”, hanem a kutatásokat végző muzeológusok, és a kiállításokat rendező kurátorok tudása nyomán állnak össze értelmezhető „egésszé”. Ezzel a megközelítéssel összefüggésben említhető az *önreflexió* is, amely a nyolcvanas évektől vált a muzeológiai munka immanens részévé. Ennek hatására a saját múzeumi/intézményi praxisra vonatkozó észrevételek, kritikák és értelmezések már nemcsak valamiféle belső, szaktudományos tevékenységnek képezték részét, hanem átalakították a múzeumi interpretációt, a kiállítások értelemadási folyamatait, reflektorfénybe került a szerzőség szerepe, továbbá a műtárgy, a gyűjtemény és a bemutatás egymást formáló fogalmai és praxisa. Ebben az összefüggésben a kiállítás nemcsak a tanulás és a szórakozás, hanem komplex politikai, ideológiai és esztétikai összefüggések megfogalmazásának kritikus helyévé vált, amelyben a témára vonatkozó kortárs kuratori állásfoglalásoknak is szerepe lett. Evidenciának tűnik, de a múzeumelmélet számára nem elhanyagolható körülmény a *műtárgyak anyagisága* és fizikai körülményei, amelyek egyfelől a digitális világ ellenpontjai is lehetnek – jóllehet, módszeres transzformációk következtében egyre inkább annak részévé is válnak. Azok a formációs eljárások, amelyek során a „kinti” világ elemeiből múzeumi források lesznek, nemcsak azt a kort határozzák meg és jellemzik, amelyre vonatkoznak, hanem azt is, amelynek szabályai szerint feldolgozták őket. A módszertani változások pedig nemcsak a kutatás, hanem a prezentáció lehetőségeit is alakítják. Végül a tanulmányok negyedik fő megközelítése épp ehhez a prezentációs szinthez kapcsolódik: a műtárgyak és a tudások *bemutatására, bekereztesére és kiállítására*, ami a mai szaktudományos, kulturális és társadalmi kontextusban sokkal több elemzői, kritikusi és látogatói figyelmet kap, mint a fenti komponensek közül bármelyik. A láthatóság elsődlegessé válásának vagyunk szemtanúi, ami egyfelől erősítheti a múzeumok társadalmi beágyazottságát, de egyenlenségeket is eredményezhet: reális veszély, hogy a látogatói sorok és a mérőszámok bővületébe esünk, ahol a „siker” eltereli figyelmünket a hétköznapi realitásokról, továbbá a láthatatlan, ámbár fontos aprólékos muzeológusi munkáról. Nézzük, mindez, hogy jelenik meg a tartalomban, a tanulmányok elemzéseinek szintjén!

A tartalmi spektrum nagyon tág. Talán egy kicsit túlságosan is az. A kötet épp sokféleségében válik nehezen megragadhatóvá – könyvként. Az ideális olvasó olyan specialista, aki a múzeumokat nemcsak történetiségében látja, hanem a mai kor kihívásaira is keresi a választ: digitális tartalmakkal, virtuális megfogalmazásokkal, hálózati szerveződéssel – Manuel Castells (*Múzeumok az információs korszakban*), Antonio M. Battro (*Malraux képzeletbeli múzeumától a virtuális múzeumig*) és Wolfgang Ernst (*Több tárhely, kevesebb Múzeum. Kibertér az adattár és a múzeumi kiállító-*

tér között) tanulmányaiban. A múzeumi specialistákat viszont meghökkenti egy olyan tanulmány, amely csak mellékesen beszél a kulturális örökség fogalmáról és praxisáról, alig néhány oldalon. Szakmai olvasói szemmel a kötet legkevésbé indokolt és érthető tanulmányai épp azok, amelyek olvasása közben úgy érezzük, mintha egy kézikönyvben járnánk. Erre Léontine Meijer-van Mensch és Peter van Mensch *A szaktudományos felügyelettől az együttalkotásig. A gyűjtés és a múzeumi gyakorlat fejlődése a 19. és a 20. században* című közös írása az egyik példa: amelyben annak ellenére, hogy viszonylag hosszú tanulmány, a téma jellegéből adódóan csak felvillannak a változás („a gyűjtés és a múzeumi gyakorlat”) stációi, a múzeumtípusok, az „új muzeológia” és az „új gyűjteményezés” már önmagában is komplex fogalmak. Vagy Rhiannon Mason *Múzeumok, galériák, kulturális örökség. A jelentésalkotás és a kommunikáció színterei* című írása, amellyel kapcsolatban már a címadás sem ígér sok jót: kommunikációelmélet és múzeumtudomány húsz mondatban, passzív és aktív közönség, konstruktivizmus és szemiotika, múzeumi jelentésképzés, és még bőven sorolhatnám azokat a „nagy” témákat, amelyeket a tanulmány alfejezetről alfejezetre egy-két oldalon „elintéz”. A szöveg végén ezt olvashatjuk: „Fel kell tehát ismernünk, hogy a múzeumok, galériák és örökségi helyszínek keretében zajló kommunikáció olyan sok változótól függ, hogy szükségszerűen komplex és kiszámíthatatlan folyamat marad.” (154.) Mit jelent ez a mondat? Van-e egyáltalán érdemi jelentése? Nem éppen az ilyen, és ehhez hasonló kézikönyvtípusú megközelítéseket kellene-e finomítanunk? Nem hallunk-e ilyenből Magyarországon amúgy is túl sokat? A kötet mélypontja számomra Fiona Cameron *Múzeumi gyűjtemények, dokumentáció és a tudás változó paradigmái* című írása: olyan, mintha a szerző 2005-ben fedezné fel a multidiszciplináris megközelítést és a kultúratudományok 1990-es évektől zajló ún. antropológiai fordulatát. Nemzetközi kontextusban „elfér” egy ilyen szöveg: ha nincs benne érdemi állítás, hát kihullik. Viszont Magyarországon, ahol épp ez a felületesség és tájékozatlanság a két legfontosabb probléma, nagyon kényessé válik egy ehhez hasonló múzeumtudományi szöveg. De nézzük máshonnan, és érveljünk másképp: a szerkesztői döntést menti, hogy magyar nyelven nem vagyunk elkényeztetve muzeológiai kézikönyvekkel.¹ Mégis egy tanulmánykötetet egyetlenlenné tud tenni, ha váltakoznak benne a konferenciakötetektől válogatott, a felvetett témát túlságosan átfogóan és kívülről szemlélő PPT-megközelítések és a részproblémákat tárgyaló belső elemzésekkel, aprólékosan elemző tanulmányok. De a szakmai olvasók szerencséjére ez utóbbival is számolhatunk: különösen a kötet utolsó harmadában, ahol a 2000-es évek elejét jellemző újraerősödő német múzeumi diskurzus, illetve a Petőfi Irodalmi Múzeum szakmai profiljának megfelelő irodalmi muzeológiai tanulmányok erősítik be a mezőnyt. Ezek azok a szövegek, amelyek – a kezdő Sloterdijk-tanulmányhoz hasonlóan – kevésbé az átfogó intézményi elvek összefoglalásán és elhelyezésén fáradoznak, mint inkább egy-egy jelenség értelmező megközelítésén. Nézzünk néhányat a kérdések és a válaszok közül!

¹ Bár 2011-ben magyarul is megjelent Friedrich Weidacher *Az általános muzeológia kézikönyve* című klasszikus munkája az ELTE BTK Művészettörténeti Intézet gondozásában, online letölthető PDF formátumban: http://arthist.elte.hu/TAMOP_412/2_1_waidacher.pdf

Michael Fehr német művészettörténész és múzeumteoretikus írásai már a nyolcvanas években is kritikai hangjuk miatt voltak érdekesek és fontosak a német és a nemzetközi múzeumtudomány számára. A fordításkötetben olvasható *A történelem konstrukciója – a múzeumban* című tanulmányában is ezt az ismerős, kérdéseket megfogalmazó, sztereotípiákat és bevált szófordulatokat alapjaiban megkérdőjelező szerzői hangot halljuk. Pedig újra csak nagy témákról és „nagy” történetekről van szó. Arról, hogy a tömegmédiá, a hálózatiság és az állandóan mozgó tömegekkel való bánásmód miként változtatja meg a múzeumokkal kapcsolatos elvárásokat és a múzeumokról való gondolkodást. Jól értjük a felvetést? Az új média kolonizálja a múzeumokat? Létrehozza a muzeális eseménykultúrát? És ezt csak elfogadni, vagy ettől elhatárolódní lehet? Michael Fehr írása épp azért jó ebben a témában, mert ezt a gondolkodásmódot próbálja finomítani: kritikával. Ehhez áttekinti azt a metaforarendszert, amellyel sokszor mi magunk is leírjuk intézményeinket, utal a kánonok változatlanságába vetett hit feloldódására, a múzeumi tudás és a kiállítás komplex rendszerére, a múzeum és az idő szerepére. Kritikus és egy kicsit szemtelen szöveg, és mint minden ilyen: elgondolkodrató. Az olvasónak már-már kedve támad passzusokat megtanulni belőle, szó szerint, azokra az esetekre, amikor hatásosan kell érvelnie az evidenciákkal szemben. Hadd kényeztessen az olvasót egyik kedvenc példával: „a múzeumok előtt kigyózó sorok és a kiállítóterem túlsúfoltsága nem feltétlenül a sikeres múzeumi munka bizonyítéka, hanem, pont ellenkezőleg, annak jele, hogy ezekben az épületekben nem értették meg, hogyan kell értelmesen bánni a látogatók idejével és ezt az időt specifikus tartalmak átadására használni.” (242.) Egy érvelés, amely ma Magyarországon vélhetően mosolyt csal a múzeumi eseménykultúra mellett elkötelezett kulturális gondolkodás arcára. És egy érvelés, amely a tudás mellett elkötelezett szakmai megközelítés felől nézve bölcsebb, mint ahogy az elsőre tűnik. És aki valaha is járt a berlini Museum der Dingenben, aminek Fehr évekig volt vezetője, az pontosan érti, hogy erre a kritikára miért is van szükség. Azért, mert a tudás és az élmény összekapcsolása valóban nemcsak egyféleképpen történhet. És a siker nemcsak a számokban mérhető. Hanem például a tudásátadás minőségében. Mennyiség és minőség a ringben. A jó hír az, hogy nem zárják ki egymást. Gondoljunk újra Peter Sloterdijk bevezető szövegére!

A németül olvasók számára Gotfried Korff etnológus neve sem ismeretlen. Korff nemcsak rengeteg tanulmány szerzője és szakmai konferencia aktívan vitatkozó résztvevője, hanem bámulatos gyakorlati tapasztalattal rendelkező kutató és kurátor egyben. Eddig nem írta meg „nagy” összefoglaló munkáját, tanulmányai mégis egymással összefüggésben olvashatók, és kirajzolják a korffi gondolkodási rendszert. Több tanulmányt írt a műtárgyak és a társadalomtudományi kutatás egymással összefüggő jelentés-előállító mechanizmusairól, és ezen jelentések kiállítási transzformációs eljárásairól. És nem pusztán „általában” gondolkodik, nem önmagukért gyárt elméleteket: megállapításai szerteágazó kiállítási praxisához kötődnek. Korff ebben nagyon jó: ír, olvas, illeszt, és nemcsak szövegekben, hanem térben is, egy-egy kérdésre több alkalommal visszatér, újragondolja, új perspektívából fogalmazza meg

észrevételeit, ugyanarról másként vagy akár hasonlóan.² Megállapításai és következtetései a muzeológia elképesztően nagy felületét érintik, ráadásul érdemi módon. A *Tároló és/vagy generátor. Gyűjtés és kiállítás viszonya a múzeumban* című írása – amelynek egy későbbi, sok ponton kapcsolódó változata már 2003-ban megjelent magyarul³ – is ilyen, és ehhez hasonló kérdésekre reflektál. A *Múzeumelmélet* kötet egyik elegáns belső összefüggése, hogy Korff épp Sloterdijk „megütközés” (*Befremden* – korábbi magyar fordításban: meghökkentés) koncepciójára épített esszéjét használja, és láthatóan nagyon inspirálja őt az írás során. A szemfüles olvasó így már-már azt érezheti, hogy a német nyelvű muzeológiai diskurzuson belül van. Korff szövege továbbá azért is jó választás, mert szakirodalmi hivatkozásai és jegyzetapparátusa érzékletesen rajzolja fel azt a gondolati ívet, melyben kérdéseit és válaszait szüntelen finomítással elhelyezi. A tanulmány így több szempontot is teljesít egyben: a szakmai olvasók számára is hozzáférhetővé teszi Korff részletgazdag gondolkodását, az oktatási szféra számára pedig alternatívát jelent a kézikönyv/tankönyv ízű szövegekhez képest, közérthető, mégis gondolatébresztő formában, szakirodalmi hivatkozásainak köszönhetően a továbblépés lehetőségével.

A kötet utolsó, négy német tanulmányt is tartalmazó fejezetéről általában elmondható, hogy mind tartalmilag, mind a magyar szövegek megformálása tekintetében – a Sloterdijk szövegen túl – a könyv legerősebb része (Korff és Fehr tanulmányán kívül ebben a fejezetben olvasható még Christian Metz *Élvezeteli olvasatok* és Uwe Wirth *Mi mutatkozik meg, amikor irodalmat mutatunk be?* című tanulmányai). A szövegszerűség, a jelentéstelítettség, a kutatás és a kiállítás kapcsolatrendszere ebben a fejezetben mutatja a legkomplexebb képet, itt érezheti az olvasó, hogy valóban múzeumelméletet olvas, a legjobb fajtát: amikor hallja, érzékeli a szerzők (és a fordítók) munkájában az alaposságot, az egymással versengő gondolatok sokszólamúságát, evidenciák helyett a problémaérzékenységet, és az is elfogadott, ha valamire nincs megnyugtató megoldás.

És végül elkerülhetetlen a kérdés: kinek szerkesztünk ma Magyarországon múzeumelméleti tanulmánykötetet? Szerkesztőként hova pozíciónalunk egy könyvet? Milyen nyelvről fordítunk, klasszikus szövegeket választunk, vagy izgalmas kérdésekre reflektáló, ámbár nem feltétlenül és könnyen elérhető tanulmányokat bányászunk ki és teszünk – például a felmerülő problémák gazdagsága vagy kulturális hasonlósága okán – magyar nyelven hozzáférhetővé? Szakemberek számára adunk módszertani segédletet, vagy az oktatóknak és az egyetemi hallgatóknak szerkesztünk saját múzeumi praxisunk tapasztalatait is segítségül hívva olyan kötetet, ami rávilágít az intézményekben folyó látható és láthatatlan aktivitásokra és passzivitásokra? Tesszük mindezt azért, mert elköteleztünk vagyunk abban, hogy az a generáció, amely majd most kerül az intézményekbe már szakmai felkészültséggel és kérdésekkel érkező-

² Német nyelvű tanulmányainak és kiállítási katalógusokban megjelent bevezetőinek és elemzéseinek egykori hallgatói által szerkesztett kötete: *Museumsdinge: deponieren – exponieren*, szerk. Martina EBERSPÄCHER Gudrun Marlene KÖNIG – Bernhard TSCHOFEN, Böhlau, Köln–Weimar–Wien, 2002.

³ Gottfried KORFF, *A néprajzi múzeum. A meghökkentés iskolája?*, ford. VARGA Judit, Néprajzi Értesítő 84 (2002), 9–19.

zen, aztán a gyakorlat majd úgyszólván a praxis során áll össze a tudásokkal komplex egészsze? A *Múzeumelmélet* kötet – minden előnye és hiánypótló volta mellett – nem kötelezte el magát ilyen választások mellett. Fontos, hasznos, jó, de a pozicionálása nem előremutató, nem irányiszabó. Még akkor is, ha nem hiszünk a „ha, akkor” helyzetekben, zárásul hadd engedjek meg magamnak egy ilyen észrevételt: ha a Petőfi Irodalmi Múzeum bátrabban vállalta volna, hogy az irodalmi muzeológia és a vele érintkező szakterületek speciális kérdéseire koncentráljon, és a szerkesztést az intézmény nagyon imponáló szakmai tapasztalatai irányították volna, akkor egy sokkal bátrabb, merészebb és tartalmasabb fordításkötetet tarthatna a kezében az olvasó, ami egyben egy olyan speciális, ámbróppant izgalmas és nagyhatású múzeumi területet is értelmezhetett volna, amiről a magyarországi szakmának kevés releváns észrevétele van.

De ne legyünk igazságtalanok: remek hír, hogy 13 új fordítással gazdagodott a magyar nyelvű múzeumelméleti diskurzus, amelyek kritikai észrevételei talán erősebben hatnak majd a magyarországi gondolkodásra is. Örömmel teszem le a voksom olyan tanulmányok mellett, mint például Michael Fehr *A történelem konstrukciója – a múzeumban* című szövege, amely nemcsak erős és kritikus állításokat fogalmaz meg, hanem már témaválasztásával és reflexióival is vitára ingerel. Míg az egyetértés csendesít, a vita dinamizálja a szakmát. És erre most mindennél nagyobb szükségünk van.

(Petőfi Irodalmi Múzeum – Ráció Kiadó, Budapest, 2012.)